

Ә.БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТӘУЕЛСІЗДІК МӘСЕЛЕСІ (АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ КОНТЕКСТІНДЕ)

Зылыйха Шахметқызы Бимақанова¹

¹М.Қозыбаев атындағы СҚУ тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қазақстан тарихы және құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Петропавл қ. Қазақстан, <https://orcid.org/0009-0004-5782-7364>, bimakanova1956@mail.ru

Андатпа. Мақалада XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы ұлттық тәуелсіздік идеясының қалыптасуы Алаш қозғалысы аясында қарастырылады. Алаш қозғалысының құрылымдық сипаты (саяси партия, ұлттық автономия, мемлекеттік басқару жүйесі) ғылыми тұрғыдан талданады. Зерттеуде Ә. Бөкейхан қызметі мен саяси көзқарастары ұлттық мемлекеттілік идеясының негізі ретінде бағаланады.

Түйін сөздер: Алаш қозғалысы, ұлттық тәуелсіздік, Әлихан Бөкейхан, Алаш Орда, автономия.

А. БОКЕЙХАН И ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ (В КОНТЕКСТЕ ДВИЖЕНИЯ «АЛАШ»)

Зылыйха Шахметқызы Бимақанова¹

¹Кандидат исторических наук, доцент, Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, ассоциированный профессор, г. Петропавловск, Казахстан, <https://orcid.org/0009-0004-5782-7364>, bimakanova1956@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается формирование идеи национальной независимости в казахском обществе в начале XX века в рамках движения Алашей. Научно анализируется структурный характер движения Алашей (политическая партия, национальная автономия, система государственного управления). В исследовании оценивается деятельность и политические взгляды А. Бокейхана как основа идеи национальной государственности.

Ключевые слова: движение Алаш, национальная независимость, Алихан Бокейхан, Алаш Орда, автономия.

A. BOKEIKHAN AND THE PROBLEM OF NATIONAL INDEPENDENCE (IN THE CONTEXT OF THE ALASH MOVEMENT)

Bimakanova Z. SH.¹

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan, <https://orcid.org/0009-0004-5782-7364>, bimakanova1956@mail.ru

Abstract. This article examines the development of the idea of national independence in Kazakh society at the beginning of the 20th century as part of the Alash movement. It provides a scholarly analysis of the structural nature of the Alash movement (political party, national autonomy, and system of public administration). The study evaluates the activities and political views of A. Bokeikhan as the foundation of the idea of national statehood.

Keywords: Alash movement, national independence, Alikhan Bokeikhan, Alash Orda, autonomy

Кіріспе (зерттеу мәселесінің өзектілігі)

XX ғасырдың басындағы тарихи үдерістер қазақ қоғамының саяси және әлеуметтік дамуына түбегейлі өзгерістер әкелді (Koigeldiev, 1995). Ресей империясының отарлық саясаты күшейіп, жер мәселесі, қоныс аудару, әкімшілік басқару жүйесі ұлттық мүдделерге қайшы келді. Осындай жағдайда ұлттық интеллигенция қалыптасып, ел болашағына қатысты жаңа идеялар ұсынды. XX ғасырдың басы қазақ халқының тарихында ұлттық сананың жаңғыру кезеңі болды. Алаш қозғалысы қазақ мемлекеттілігін жаңғыртуға бағытталған саяси құбылыс ретінде қалыптасты.

Сол кезеңдегі ең ірі саяси-әлеуметтік құбылыс – Алаш қозғалысы болды. Бұл қозғалыс қазақ халқының ұлттық тәуелсіздікке ұмтылысын білдіретін кешенді саяси жоба ретінде қалыптасты.

Алаш ұғымы бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады: Алаш партиясы, Алаш автономиясы және Алаш Орда үкіметі. Осы қозғалыстың көшбасшысы Әлихан Бөкейхан ұлттық мемлекеттілік идеясын ғылыми және саяси тұрғыда негіздеген тұлға ретінде ерекшеленеді.

Зерттеудің өзектілігі – Алаш қозғалысының құрылымдық табиғатын және оның қазіргі Қазақстан тәуелсіздігімен сабақтастығын ғылыми тұрғыдан талдауда.

Материалдар мен әдістер (зерттеу әдістемесі)

Зерттеу барысында кешенді ғылыми әдістер қолданылды:

- тарихи-жүйелік әдіс – Алаш қозғалысын тұтас саяси жүйе ретінде қарастыру;
- салыстырмалы-тарихи әдіс – ұлттық қозғалыстарды әлемдік контексте талдау;
- деректанулық талдау – Қазақ газеті, «Айқап» журналы материалдарын зерттеу;
- тарихнамалық әдіс – қазіргі зерттеушілер еңбектерін саралау.

Зерттеудің дереккөздері ретінде архив материалдары, Алаш қайраткерлерінің еңбектері және заманауи ғылыми зерттеулер пайдаланылды.

Сонымен қатар Манаш Қозыбаев, Мәмбет Қойгелдиев, Кеңес Нұрпейісов еңбектері негізге алынды.

Талқылау (зерттелу деңгейі)

Алаш қозғалысы мәселесі отандық тарихнамада әр кезеңде әртүрлі бағаланды. Кеңестік кезеңде бұл қозғалыс «буржуазиялық ұлтшылдық» ретінде қарастырылып, оның тарихи маңызы төмендетілді. Тек тәуелсіздік алғаннан кейін ғана Алаш қозғалысы объективті түрде зерттеле бастады.

Манаш Қозыбаев еңбектерінде Алаш қозғалысының тарихи рөлі қайта қарастырылып, оның ұлттық сананы оятудағы маңызы көрсетілді.

Мәмбет Қойгелдиев Алаш қозғалысын ұлттық саяси элитаның қалыптасуымен байланыстыра отырып, оның мемлекеттілік идеясына қосқан үлесін жан-жақты талдады.

Кеңес Нұрпейісов зерттеулерінде Алаш Орда үкіметінің құрылымы мен қызметі нақты тарихи деректер негізінде қарастырылды.

Қазіргі зерттеулерде Алаш қозғалысы постколониалдық тұрғыдан бағаланып, оның демократиялық сипаты мен реформаторлық бағыты ерекше атап өтіледі.

Зерттеу нәтижелері (негізгі бөлім)

Зерттеу нәтижесінде Алаш қозғалысының күрделі құрылымға ие екендігі анықталды.

Біріншіден, Алаш партиясы қазақ қоғамындағы алғашқы саяси ұйымдардың бірі болды. Оның бағдарламасында демократиялық мемлекет құру, азаматтық құқықтарды қорғау және білім беру жүйесін дамыту мәселелері қарастырылды.

Екіншіден, Алаш автономиясы – ұлттық мемлекеттілікке ұмтылыстың нақты көрінісі болды. Ол қазақ жерінің тұтастығын сақтауға және ұлттық басқару жүйесін қалыптастыруға бағытталды.

Үшіншіден, Алаш Орда үкіметі – заманауи мемлекеттік басқару жүйесінің алғашқы үлгісі болды.

Әлихан Бөкейхан бұл құрылымдардың барлығында жетекші рөл атқарып, ұлттық тәуелсіздік идеясын жүзеге асыруға тырысты.

Алаш қозғалысының бағдарламасы құқықтық мемлекет, демократия және әлеуметтік әділеттілік қағидаттарына негізделді. Бұл идеялар қазіргі Қазақстанның мемлекеттік даму бағытымен сәйкес келеді.

Алаш ұғымы бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады: Алаш партиясы, Алаш автономиясы және Алаш Орда үкіметі. Осы қозғалыстың көшбасшысы Әлихан Бөкейхан ұлттық мемлекеттілік идеясын ғылыми және саяси тұрғыда негіздеген тұлға ретінде ерекшеленеді.

Зерттеудің өзектілігі – Алаш қозғалысының құрылымдық табиғатын және оның қазіргі Қазақстан тәуелсіздігімен сабақтастығын ғылыми тұрғыдан талдауда.

«Алаш» немесе Алаш қозғалысы бірнеше құрамдас бөлімдерден тұратын күрделі ұғым. Сондықтан Алаш қозғалысына жататын жекелеген мәселелерді

қарастырсақ, біріншіден, саяси партия ретіндегі Алаш партиясы, екіншіден, мемлекеттік құрылым ретіндегі Алаш автономиясы, үшіншіден, осы автономияны басқаруға тиісті болған Алаш Орда үкіметі туралы мәселелер. Осы нақты үш мәселе жиынтығы «Алаш» немесе «Алашорда қозғалысы» деген ұғымды білдіреді (Алаш қозғалысы, 2005).

Алаш – елшілдік ізденісіміздің жарқын беті. Алаш – елдік, мемлекеттік рәмізге айналған ұғым. XX ғасыр басында Әлихан Бөкейхан бастаған ұлт қайраткерлері Алаш атын партияға да, үкіметке де бергенде осы ұстанымды басшылыққа алғаны анық (Қойгелдиев, 1995).

Ұлт-азаттық қозғалыс кезеңінде Алаш идеясы қазақтың ұлттық идеясының темірқазығы болды. Зиялылардың Алаш атауын таңдауы кездейсоқ емес еді. Өйткені Алаш – жаңа типтегі ұлттық жаңғыру идеологиясының негізі болды (Қамзабекұлы, 2008).

Әлихан Бөкейхан және Алаш қозғалысы басшыларының мақсаты – ұлттық тәуелсіздік пен демократиялық азаматтық қоғам құру болды. Алаш өкіметінің жетекшісі ретінде ол бұл идеяны нақты мемлекеттік жүйе ретінде қарастырды (Нұрпейісов, 1995).

Алаш партиясының бағдарламасы осы идея негізінде құрылды. Алаш көсемдері Ресейде демократиялық федеративтік республика құрылған жағдайда ғана барлық халықтар тең құқықты автономия алады деп есептеді (Қойгелдиев, 2004).

Бұл идеялар Қазақ газеті мен «Айқап» журналында кеңінен насихатталды. Аталған басылымдар арқылы халықты білімге, мәдениетке шақыру, отаршыл саясатқа қарсы қоғамдық пікір қалыптастыру жүзеге асырылды (Қозыбаев, 1998).

Ә. Бөкейхан өз еңбектерінде озық азаматтық қоғам құрмайынша қазақ елінің дамуы мүмкін емес екенін атап өтті. Ол бұрынғы хандық басқару жүйесін замана талабына сай емес деп бағалады (Бөкейхан, 1994).

Кеңестік билік орнағаннан кейін Алаш қайраткерлері қуғын-сүргінге ұшырады. Олар «буржуазиялық ұлтшылдар» ретінде айыпталды (Қозыбаев, 1992).

Ұлттық идеядан қорыққан империялық және большевиктік жүйелер Алаш қозғалысына қарсы саясат жүргізді. Соның нәтижесінде ұзақ уақыт бойы Алаш қайраткерлерінің еңбектері зерттелмей келді (Нұрпейісов, 1995).

Әлихан Бөкейхан – қазақ халқының тәуелсіздігі үшін күресте терең із қалдырған тарихи тұлға. Оның есімі ұлттық мемлекет, тәуелсіздік, мәдениет және өркениет мәселелерімен тығыз байланысты (Қойгелдиев, 2004).

Ә. Бөкейхан қазақтың тарихи дәстүрлері мен батыс өркениетін ұштастыра отырып, ұлттық жаңғырудың жолын іздеді. Ол Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уәлиханов ағартушылық дәстүрін жалғастырды (Қамзабекұлы, 2008).

1903 жылы жазылған «Қырғыздар» еңбегінде Ә. Бөкейхан патшалық отарлық саясаттың қазақ қоғамына тигізген зиянын ашық көрсетті (Bokeikhan, 1994, p. 112).

Биыл ұлы арыстар жылы деп айтуымызға болады. Ұлт-азаттық қозғалысқа 110 жыл, Ә.Бөкейханның туғанына 160 жыл байланысты конференциялар, оқулар, дөңгелек үстел отырыстары өтіп жатыр, пікір таластар баршылық. Бұл заңдылық. Дегенмен зерттеушілер арасында проблемаларға әлі де тек қара, ақ деп қарау баршылық.

Алаш зиялылары қазақ қоғамында үш бағытта қалыптасты. Олардың ішінде реформаторлық-демократиялық бағыттағы ұлттық зиялылар жетекші рөл атқарды (Омарбеков, 2001).

Бұл топ ұлттық автономия, жер мәселесі, білім беру, демократиялық реформаларды басты мақсат етті. Алаш қозғалысының әлеуметтік базасы кең болды (Қозыбаев, 1998).

Алаш қозғалысының тарихи маңызы туралы Манаш Қозыбаев оның күшті және әлсіз жақтарын атап өтеді (Қозыбаев, 1998).

Алаш қозғалысы қазақтың ұлттық элитасын қалыптастырды. Оның қатарында Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов сияқты тұлғалар болды (Нұрпейісов, 1995).

Олар ұлттық мәдениет пен білімнің дамуына зор үлес қосты.

Әлихан Бөкейхан – тек саяси қайраткер ғана емес, сонымен қатар ғалым, публицист және ұлттық элитаның көшбасшысы болды. Ол қазақ мемлекеттілігін XX ғасыр талаптарына сай қайта жаңғыртуға ұмтылды (Қойгелдиев, 2004). Осылайша, Алаш қозғалысы – қазақ халқының ұлттық тәуелсіздікке ұмтылған тұтас саяси жобасы. Ал Әлихан Бөкейхан осы қозғалыстың идеологиялық және саяси көшбасшысы ретінде тарихта ерекше орын алады.

Ә.Бөкейханның өмір жолындағы тірегінің бірі - ағартушылық бағыты, А.Құнанбаевтың, Ы. Алтынсариннің, Ш. Уалихановтың жолын дамытты. Басында көрсеткендей орыс, батыс мәдениетін қазақ даласында уағыздайды. Бірақ жер талауы ел талауға айналғандығы, орыстандыру, шоқындыру саясатымен қатар жүргізілгенін, енді отаршылдыққа қарсы ағартушылық арқылы күресу дәрменсіздігін көрсетеді. Империяның экономикалық, саяси негіздеріне нұқсан келтіре алмайды. 1903 ж. Ә.Бөкейхан жазған «Қырғыздар» атты еңбегінде: «Ата-баба қаны төгіліп, ел меншігіне айналған жерді орыс бодан болғанда мемлекет талайды, еркін халықтың құқын шектейді, қазақтардың рухани, экономикалық мүдделерін аяққа басады, оларды кедейлетіп, тұралатады, оның мәдени дамуын тоқыратады деп ойламаған қазақ сахарасы әзірше осының бәрін көтеріп, өздерінің өшпенділігін және қайнаған кегін ішінде сақтауда», - деп жазады [Бөкейхан, 1994]. Осы жағдайда Ә.Бөкейхан озбыр отарлық езгі қазақ елін тақырға отырғызатынын түсініп, ұлтының болашақ даму жолын айқындауда «Мәңгілік ел» болудың тұғырнамасын жасайды.

Қорытынды (тұжырымдар)

Зерттеу нәтижесінде Алаш қозғалысының қазақ тарихындағы орны ерекше екендігі анықталды.

Қорытындылай келе, Алаш қозғалысы – қазақ халқының ұлттық тәуелсіздікке ұмтылған тұтас саяси бағдарламасы болып табылады. Оның

құрылымдық жүйесі (партия, автономия, үкімет) толыққанды мемлекеттілік моделін көрсетті.

Әлихан Бөкейхан – осы қозғалыстың идеялық және саяси көшбасшысы ретінде қазақ мемлекеттілігінің жаңғыруына зор үлес қосты.

Алаш идеялары бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның рухани және саяси негіздерінің бірі болып қала береді. Алаш қозғалысы – қазақ халқының саяси ойының биік деңгейін көрсететін тарихи құбылыс.

Әдебиеттер тізімі мен дереккөздер:

1. Аймауытов Ж. Шығармалар. – Алматы, 1996.
2. Айқап» журналы. – Алматы: Ғылым, 1995 (қайта басылым)
3. Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Желтоқсан 1917 ж. – мамыр, 1920 ж. Алматы: «Алаш», 2005. – Т.2. – 496 б.
4. Әбжанов Х. Қазақстан тарихының өзекті мәселелері. – Алматы, 2010.
5. Байтұрсынұлы А. Ақ жол. – Алматы, 1991.
6. Бөкейханов Ә. Шығармалар, Алматы: «Қазақстан», 1994 ж. - 384 б.
7. Бөкейхан Ә. Таңдамалы. «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, Алматы, ж. - 478 б.
8. Дулатов М. Оян, қазақ! – Алматы, 1991.
9. Жұмабаев М. Шығармалар. – Алматы, 1989.
10. Қазақстан тарихы (5 томдық). – Алматы: Атамұра, 2010.
11. Қабылдинов З. Қазақстан тарихы. – Алматы, 2013.
12. Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. Астана: Ел шежіре. 2008. – 360 б.
13. Қазақ газеті. – Алматы: Алаш, 1998 (құжаттар жинағы).
14. Қозыбаев М.Қ. Тарих зердесі (Арыстар тұғыры). 2-кітап. – Алматы: Ғылым, 1998. 280 б.
15. Қозыбаев М.Қ. Ақтандақтар ақиқаты. – Алматы, 1992.
16. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. Алматы, «Санат», 1995. - 365 б.
17. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. Қызметі мен тағдыры (ХҮІІІ-ХХ ғғ.), Алматы: «Жалын баспасы», 2004. - 399 б.
18. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. Алматы: «Ататек», 1995 ж. – 256 б.
19. Омарбеков Т. Қазақ байына жаңа көзқарас қажет. // Ақиқат, 1994. №6.
20. Омарбеков Т. ХХ ғасырдағы Қазақстан тарихы. – Алматы, 2001.
21. Martha Brill Olcott. The Kazakhs. – Stanford University Press, 1995.
22. Edward Allworth. Central Asia: A Century of Russian Rule. – Columbia University Press, 1967.
23. Adeeb Khalid. The Politics of Muslim Cultural Reform. – Berkeley, 1998.
24. Adeeb Khalid. Making Uzbekistan. – Cornell University Press, 2015.
25. Peter Rottier. National Movements in Central Asia. – London, 2002.

References

1. Ajmauytov ZH. SHyfarmalar. – Almaty, 1996.
2. Ajkar» zhurnaly. – Almaty: Fylym, 1995 (kajta basylym)
3. Alash qozfaly. Qyzhattar men materialdar zhinafy. ZHeltoksan 1917 zh. – mamyr, 1920 zh. Almaty: «Alash», 2005. – T.2. – 496 b.
4. Obzhanov H. Qazaqstan tarihyның ozekti maseleleri. – Almaty, 2010.
5. Bajtyrsynly A. Ak zhol. – Almaty, 1991.
6. Bekjhanov O. SHyfarmalar, Almaty: «Qazaqstan», 1994 zh. - 384 b.
7. Bekjhan O. Tandamaly. «Qazaq enciklopediyasy» Bas redakciyası, Almaty,zh. - 478 b.
8. Dulatov M. Oyan, qazaq! – Almaty, 1991.
9. ZHymabaev M. SHyfarmalar. – Almaty, 1989.
10. Qazaqstan tarihy (5 tomдық). – Almaty: Atamyr, 2010.
11. Qabyldinov Z. Qazaqstan tarihy. – Almaty, 2013.
12. Qamzabekuly D. Alashtyң ruhani tyry. Astana: El shezhire. 2008. – 360 b.
13. Qazaq gazeti. – Almaty: Alash, 1998 (qyzhattar zhinafy).
14. Qozybaev M.Q. Tarih zerdesi (Arystar tyry). 2-kitap. – Almaty: Fylym, 1998. 280 b.
15. Qozybaev M.Q. Aqtandaqtar aqıqaty. – Almaty, 1992.
16. Qojgeldiev M. Alash qozfaly. Almaty, «Sanat», 1995. - 365 b.
17. Qojgeldiev M. Ylttyq sayasi elita. Qyzmeti men tadyry (HYIII-HKH ff.),
18. Almaty: «ZHalyn baspasy», 2004. - 399 b.
19. Nyrpejsov K. Alash hem Alashorda. Almaty: «Atatek», 1995 zh. – 256 b.
20. Omarbekov T. Qazaq bajyna zhaңa kozqaras qazhet. // Aqıqat, 1994. №6.
21. Omarbekov T. HKH fasyrdaғы Qazaqstan tarihy. – Almaty, 2001.
22. Martha Brill Olcott. The Kazakhs. – Stanford University Press, 1995.
23. Edward Allworth. Central Asia: A Century of Russian Rule. – Columbia University Press, 1967.
24. Adeeb Khalid. The Politics of Muslim Cultural Reform. – Berkeley, 1998.
25. Adeeb Khalid. Making Uzbekistan. – Cornell University Press, 2015.
26. Peter Rottier. National Movements in Central Asia. – London, 2002.

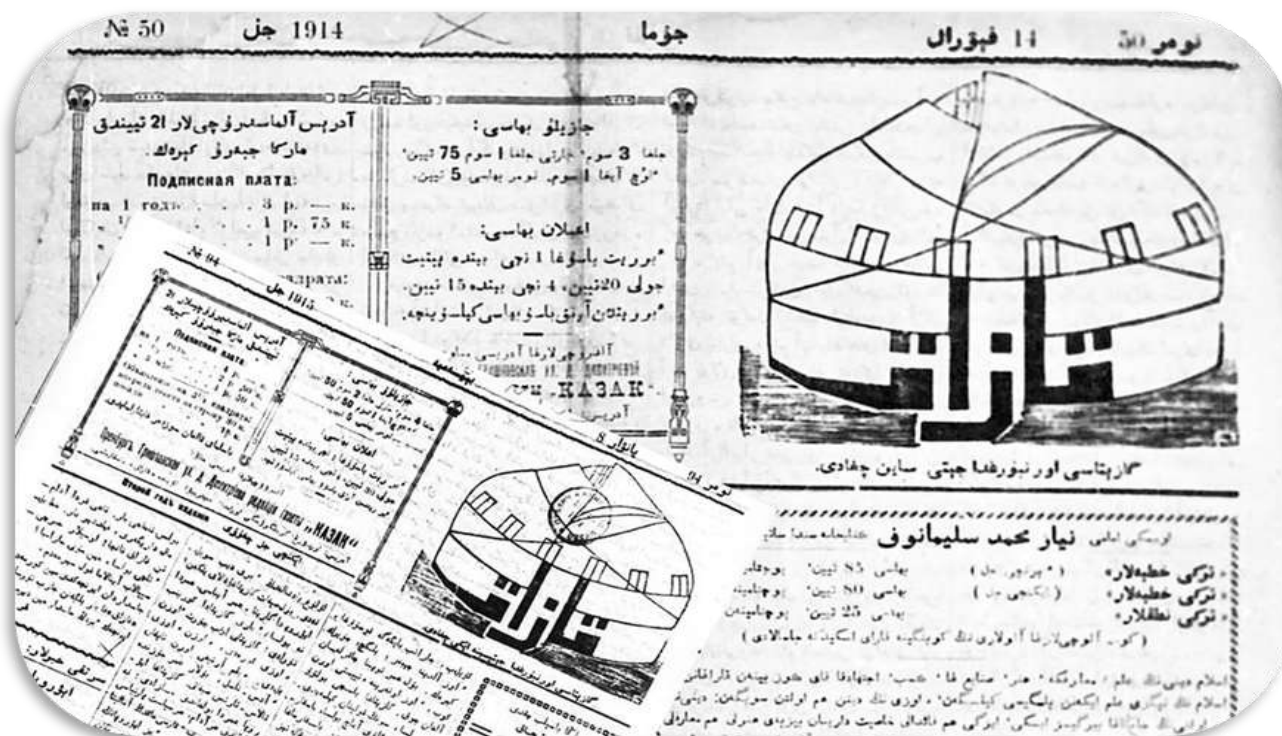
ЧЕХОСЛОВАК КОРПУСЫ МЕН АЛАШ ОРДА АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫСТАРЫ

Сұлтан Камалиден

ҚР Словакиядағы Елшілігіндегі аудармашы

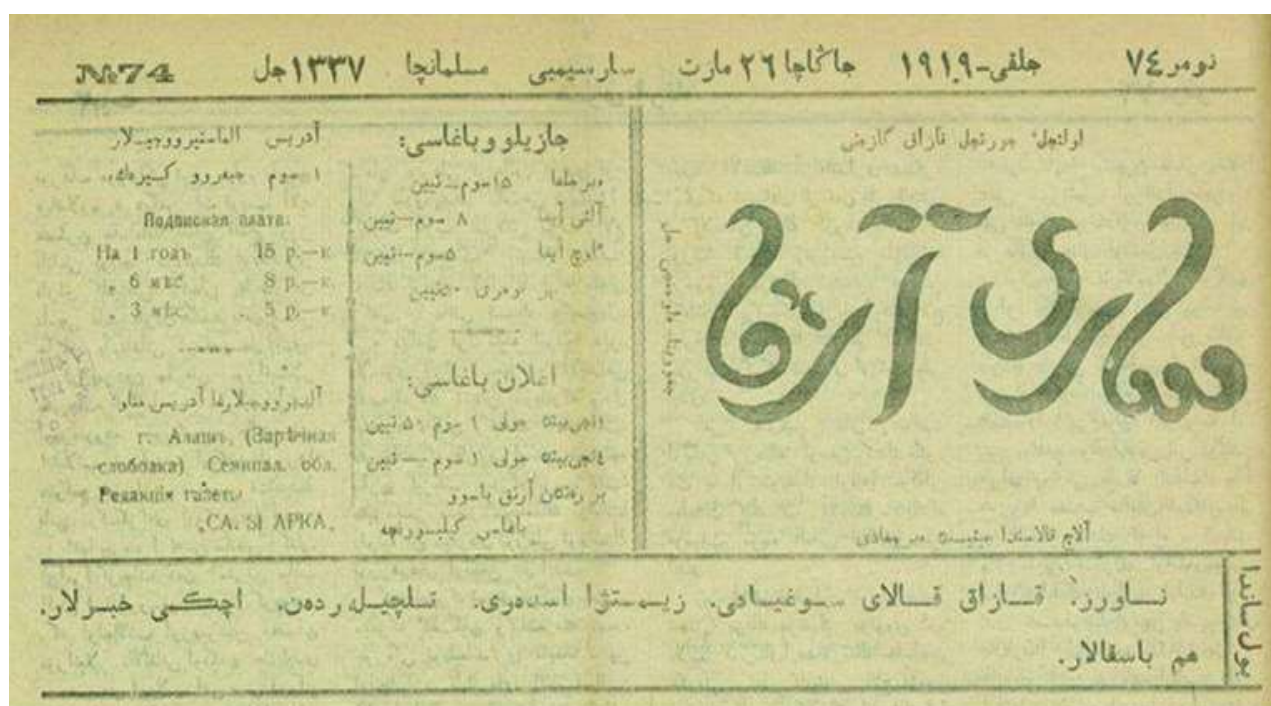
XX ғасырдың басы қазақ елі үшін рухани жаңғыру мен саяси қозғалыстың жаңа кезеңі ретінде айқындалды. Бұл уақытта ұлттық сана күшейіп, тәуелсіздік пен бостандық идеялары халықтың қоғамдық ойында берік орнықты. 1917 жылғы Ақпан және Қазан төңкерістері Ресей империясының саяси жүйесін түбегейлі өзгертіп, билік құрылымдарын күйретті. Осындай тарихи жағдайда қазақ зиялылары ел болашағын сақтап қалудың жаңа жолдарын іздестіріп, ұлттық мемлекеттілік идеясын жүзеге асыруға ұмтылды. Нәтижесінде құрылған Алаш Орда үкіметі ұлт мүддесін қорғауды басты мақсат етіп, әртүрлі саяси күштермен байланыс орнатуға кірісті. Сол кезеңдегі маңызды әскери-саяси факторлардың бірі Ресей аумағында әрекет еткен Чехословак корпусы болды. Алғашында Антанта елдерінің мүддесіне қызмет еткен бұл әскери бірлестік азамат соғысы барысында кеңестік билікке қарсы күштердің алдыңғы қатарынан көрініп, қазақ даласындағы саяси ахуалға да елеулі ықпал етті.

1918 жылғы Чехословак корпусының көтерілісі Ресейдегі азамат соғысының маңызды кезеңдерінің бірі ретінде бағаланады және бұл оқиға қазақ баспасөзінде де кеңінен көрініс тапты.

«Қазақ» газеті. 1918 жыл және басылым туралы / Құраст.: Ғ.Әнес, Т.Замзаева.- Алматы: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2023.-440 бет.

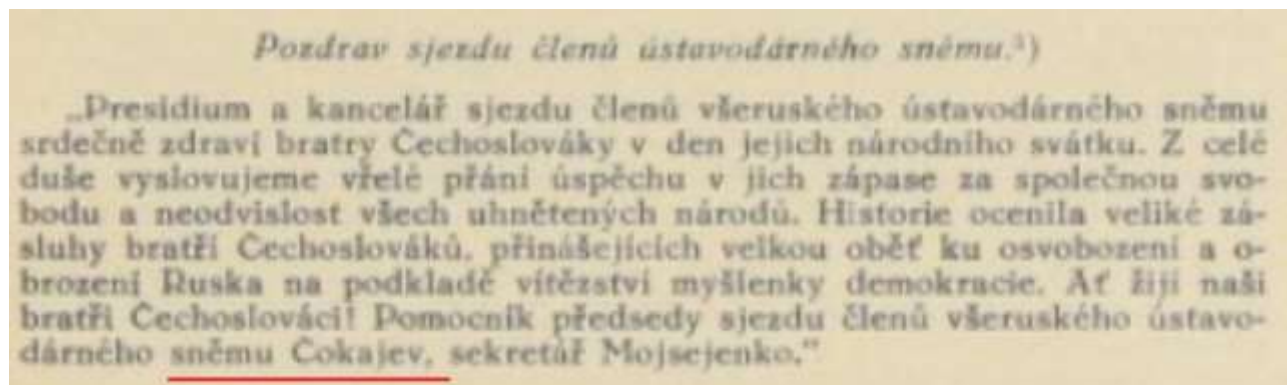
«Қазақ» газетінің 1918 жылғы «Орынбор 23 июль» атты мақаласында Чехословак корпусына қатысты: «Совет хукіметі үшін аяқ-астынан Чех-Словак дейтін тағы бір жау шыға кетті... Аз күн ішінде Ново-Николаевск – Омск – Қорған – Челябин – Самара – Сызрань шаһарларын өз қолдарына қаратып, ондағы елдерді большевик тепкісінен құтқарды» деп көрсетілсе, «Сарыарқа» газетінің сол жылғы №45 санындағы «Бүгінгі күн» мақаласында көтерілістің себептері тереңірек түсіндіріліп, чехословактардың Австро-Венгрия армиясынан қолға түскен әскери тұтқындар екені, кейін Ресей жағында соғысқа қатысу үшін ұйымдастырылғаны және большевиктердің оларды қарусыздандыру әрекетіне жауап ретінде қарулы қарсылыққа шыққаны баяндалады. Сонымен қатар, бұл қозғалысқа әртүрлі аймақтардағы ұлтшыл күштердің, оның ішінде қазақ зиялыларының да белгілі дәрежеде қолдау білдіргені атап өтіледі.

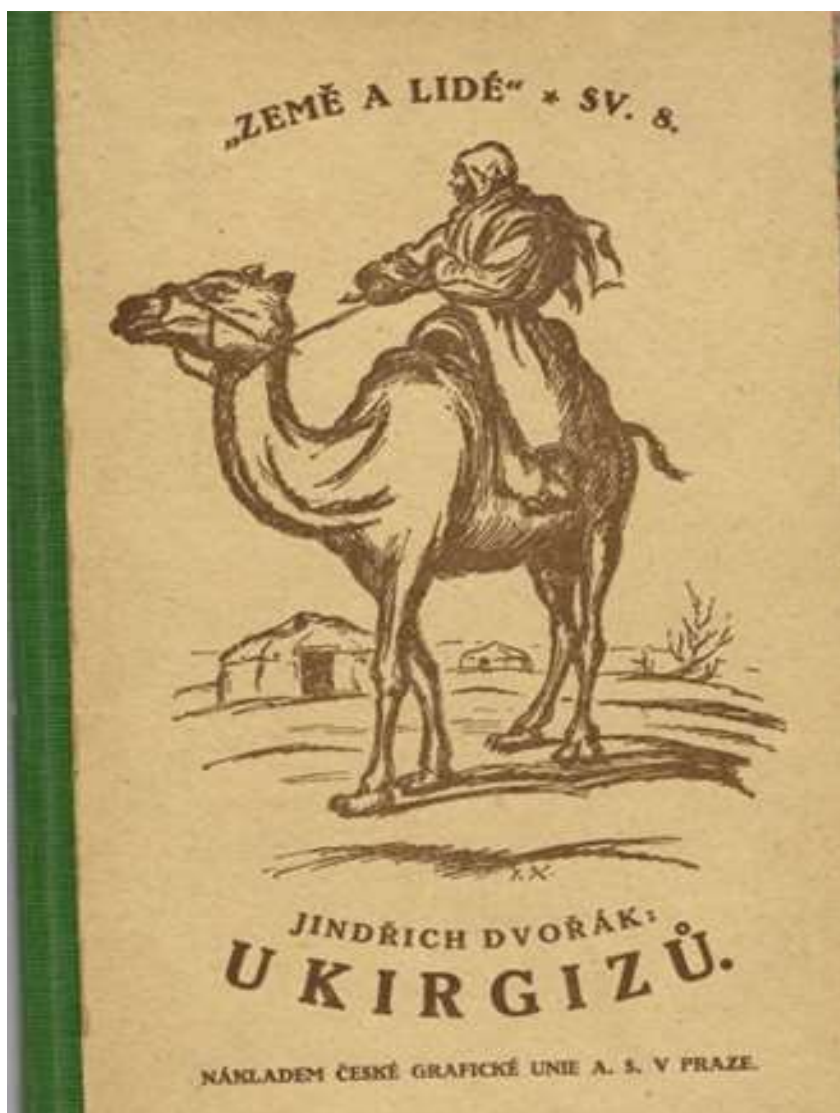
«Сарыарқа» газеті. 1917-1919 жж. /Құраст.: Ғ.Әнес, Т.Замзаева, А. Мырзағали - Алматы: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2023.- 808 бет.

Алаш Орда үкіметі үшін Чехословак корпусы большевиктік билікке қарсы күресте уақытша одақтас ретінде қарастырылды. Екі тараптың да мүддесі орталықтанған кеңестік билікке қарсы тұруда тоғысты. Бұл өзара жақындастық тек саяси ұстанымдардан ғана емес, нақты іс-әрекеттерден де көрініс тапты. 1918 жылы Омбыда құрылған Бүкілресейлік уақытша үкімет құрамында қызмет атқарған Мұстафа Шоқайдың чехословактарға жолдаған құттықтау хаты осы байланыстардың айқын дәлелі болып табылады. Онда «Барша бодан халықтардың ортақ еркіндігі мен тәуелсіздігі жолындағы күресте шын жүректен табыс пен жеңіс тілейміз... Жасасын біздің чехословак бауырларымыз!» деген жолдар арқылы екі халықтың азаттық жолындағы күресінің ортақ сипаты ерекше

атап көрсетіледі. Бұл құжат Алаш қайраткерлерінің халықаралық саяси үдерістерді түсініп, өз мүдделерін кең ауқымда қорғауға ұмтылғанын дәлелдейді.

Emil Dostal. Svatý Václav patronem čsl. odboje na Rusi: dokumenty ze zahraničních odbojových spisů — Praha: knihovna "Života", 1921, 69 c.

Чехословак
легионерлерінің қазақ
даласындағы қызметі
туралы маңызды
деректердің бірі — чех
авторы И. Дворжактың
1921 жылы Прагада
жарық көрген «U
Kirgizů» («Қазақтар
арасында») атты еңбегі.
Бұл еңбек
Қазақстанның жаңа
тарихына қатысты
құнды мәліметтерді
қамтитын сирек
дереккөздердің бірі
болып табылады.

Domníval jsem se, že jednati budeme s kirgizskými náčelníky, jaké vídali jsme denně. Musím se však přiznati, že byl jsem zjevem jejich svrchovaně překvapen. V ustanovenou dobu ohlásili se u nás tři pánové, na kterých byl sice na první pohled patrný kirgizský původ, jejich evropský však úbor, společenský takt a duševní rozhled velice mile nás překvapil. První z nich byl předseda „Alaš Ordý“ (kirgizské správy) advokát Bukejchanov, druzí dva byli členové „Alaš Ordý“ Turlubajev a Tačanov, oba absolventi petrohradské university. Kromě těch byl nám později představen bývalý kapitán carských vojsk, rovněž Kirgiz původem.

Автордың жеке бақылаулары мен тәжірибесіне негізделген бұл кітапта қазақ халқының тұрмысы, мәдениеті, қоғамдық өмірі жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, еңбекте Абай есімінің еуропалық әдебиетте алғаш рет аталу фактісі, бұрын жарияланбаған карталар мен фотосуреттердің берілуі оның тарихи маңызын арттыра түседі.

Әсіресе, автордың 1918 жылы Омбы қаласында Әлихан Бөкейхан, Айдархан Тұрлыбай және Уәлитхан Танашпен кездесуі туралы мәліметтері ерекше құнды. Ол қазақ зиялыларының еуропалық деңгейдегі білімін, мәдениетін және саяси көзқарасын жоғары бағалап, олардың заманауи ойлау қабілетіне таңданысын білдіреді.

Дворжактың жазбаларында Әлихан Бөкейханның чех халқының тағдырына ерекше қызығушылық танытып, қазақ халқының тарихи ауыр жағдайын чехословак ұлтының басынан өткен қиындықтармен салыстырғаны баяндалады. Бұл дерек Алаш қайраткерлерінің тек ұлттық шеңберде ғана емес, халықаралық деңгейдегі азаттық қозғалыстармен идеялық үндестік тапқанын көрсетеді. Олар өз халқының болашағын кең ауқымда қарастырып, әлемдік саяси өзгерістерді жіті бақылап отырды.

Қорыта айтқанда, Чехословак корпусы мен Алаш Орда арасындағы байланыс XX ғасыр басындағы қазақ саяси тарихының маңызды және күрделі құбылыстарының бірі болып табылады. Бұл байланыс ортақ саяси мақсаттар мен тарихи жағдайлардың ықпалымен қалыптасып, қазақ мемлекеттілігі идеясын жүзеге асыру жолындағы маңызды кезеңдердің біріне айналды. Алаш қайраткерлерінің осындай күрделі кезеңде түрлі саяси күштермен байланыс орнатуға ұмтылуы олардың саяси көрегендігін, стратегиялық ойлау қабілетін және ұлттық мүддеге адалдығын айқын көрсетеді.